

Afrika’da Küresel Rekabet ve Türkiye

Serhat ORAKÇI¹

Öz

Son yıllarda küresel güçler arasındaki denge Afrika kıtasında değişmeye başladı. Avrupalı güçlerin sömürgecilik vasıtasıyla, ABD’nin ise Soğuk Savaş yıllarında kıta üzerinde oluşturduğu nüfuz erozyona uğrarken yeni küresel güç Çin etki alanını gün geçtikçe daha da arttırıyor. Doğal kaynak zengini Afrika’da yaşanan küresel rekabette ABD ve AB ülkeleri kan kaybederken 100 milyar doları aşan ticaret hacmiyle Çin kıtadaki yeni hegemonik güç olmaya başladı. Çin’in ve gelişmekte olan ekonomilerin Afrika’ya ilgisinin arttığı son dönemde, bölgesel güç haline gelen Türkiye’nin de Afrika’ya ilgisi giderek artmaktadır. Afrika ülkeleriyle 20 milyar dolara yaklaşan ticaret hacmi ile Türkiye, gelişmekte olan ekonomiler arasında Çin, Hindistan, Güney Kore ve Brezilya’dan sonra Afrika’nın en büyük beşinci ticaret partneri haline gelmiştir. Son yıllarda Türkiye-Afrika ticaret hacmindeki rakamsal iyileşmelere rağmen Çin, ABD ve AB’nin etkin olduğu Sahra-altı kuşağında Türkiye’nin ticari ilişkilerinin oldukça sınırlı kaldığı görölmektedir. 2001–2010 arası dönemde hızla büyüyen Sahra-altı Afrika’nın 2011–2015 döneminde de bu hızlı büyümesini sürdürmesi beklenmektedir. Türkiye bu yüzden Afrika politikalarını tekrar gözden geçirmek zorundadır.

Anahtar kelimeler: *Afrika, küresel rekabet, Afrika-Türkiye ekonomik ilişkileri.*

¹ İHH İnsani Yardım Vakfı Afrika Koordinatörü ve Dünya Bülteni Afrika analiz yazarı, serhatorakci@gmail.com

Global Competitiveness in Africa, and Turkey

Abstract

In recent period, balance between global powers in Africa tends to change. Hegemony over the continent established by USA during the Cold War years and EU countries in the colonization period has been eradicating. Western powers have been losing control over the natural resources-rich continent Africa against new economic giant China reached over 100 billion dollars of trade recently. In this new phase, while interest of developing countries is growing towards Africa as a regional power Turkey is also establishing new economic ties within Africa. With close to 20 billion dollars foreign trade, Turkey is the fifth most trading partner in Africa after China, India, South Korea and Brazil. However, despite the growing trade figures, Turkey still has very limited trade relation with Sub-Saharan Africa countries where China, USA and EU countries are major players. When it is considered that Sub-Saharan Africa economies performed tremendous growth rates between 2001-2010, and this will continue between 2011-2015, Turkey should revise its Africa policy towards the region.

Keywords: *Africa, global competition, Africa-Turkey trade relations.*

1. Giriş

Sömürgecilik döneminin fiili olarak bitmesiyle 1960’larda bağımsızlık kazanan Afrika ülkeleri hızla kalkınma programları uygulamaya koydular. Ülkelerinin dışa bağımlılığını azaltmak ve halklarının refah seviyesini yükseltmek isteyen yönetimler sanayileşme hamleleri başlattılar. Afrika ülkelerinin tarımdan endüstriye geçişiyle iş imkanlarının artacağı, gelir seviyelerinin yükseleceği ve sömürgeci güçlere bağımlılığın azalacağı beklentisi hakimdi. Ancak 1970’lerde yaşanan petrol krizi ve borç ödeme sorunları bu stratejilerin hayata geçmesini büyük oranda engellerken Afrika’nın dışa bağımlılığında da pek bir değişme yaşanmadı.²

1980’lerde ise bir takım yapısal reformlar düzenlenerek endüstrileşme adına adımlar atıldı ancak bu dönemde de Soğuk Savaş nedeniyle siyasi alanda yaşanan Amerika-Sovyet çekişmesi Afrika’nın geleceğine yön verdi. Soğuk Savaş’ın sonuna kadar Amerika ve Sovyetler Birliği yaptıkları mali, askeri ve kalkınma yardımlarıyla Afrika’da nüfuz alanları oluşturdular. Süper iki güç arasında yaşanan rekabet ve kutuplaşma Afrika coğrafyasında da kendini gösterdi. Amerika müttefiki Afrika ülkeleri ile Sovyet müttefiki Afrika ülkeleri arasında izolasyon yaşandı. Soğuk Savaş’ın mimarı ABD ve Sovyetler Birliği’nin Afrika’yı şekillendirdiği bu dönemde de Afrika ekonomileri endüstriyel dönüşümü gerçekleştirmedi.

1990’lar başladığında ise artık çift kutuplu dünya sona ermiş ve Afrika ülkelerine yapılan kalkınma yardımları stratejik önemini yitirdiğinden kesilmiştir.³ 1990’larda da beklentileri karşılayamayan Afrika ekonomileri düşük büyüme kaydederek giderek daha kötü bir hale sürüklenmiştir. Ancak 90’lı yılların sonunda dünya ekonomisinin yönü Uzak Doğu’ya (özellikle Çin’e) kaymaya başlarken Çin de Afrika’da etki alanını genişletmeye başlamıştır.

2001–2010 döneminde dünyada en hızlı büyüyen on ekonomiden altısı Afrika kıtasından çıkmıştır.⁴ Farklı ülkelerde ortaya çıkan petrol gibi doğal

² UNCTAD (2011), *Economic Development in Africa*, Report 2011, United Nations, New York and Geneva, p. 2.

³ Konferans Raporu, “*The Challenges of Globalization to Democratic Governance in Africa: What Role for Civil Society and Other Stakeholders?*”, United Nations Economic Commission for Africa, 2–4 December 2002, Addis Ababa, Ethiopia, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/CAFRAD/UNPAN008264.PDF>, Erişim: 02.10.2011

⁴ “Africa’s Impressive Growth”, *The Economist*, 6 January 2011, http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart, Erişim: 02.10.2011

kaynaklar kıta içinde büyümeyi tetiklerken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden Afrika'ya yapılan doğrudan yatırımlar da artmaya başlamıştır. Bu dönemde ABD, AB ve Çin'in Afrika'daki doğal kaynak rekabeti yanında Türkiye, Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeler de bu süreçte dahil olmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında Afrika ülkelerinin özellikle Sahra-altı ülkelerin ekonomik büyümeleri daha olumlu gelişmiştir. 2007 ve 2009'da yaşanan küresel krizler Afrika'yı olumsuz etkilese de kıtanın büyüme rakamları dünya ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir.

Bugün Afrika bir tarafta iç savaş(Sudan-Somali gibi), açlık, yoksulluk ve AIDS gibi kronikleşmiş sorunlarla yüzleşirken diğer tarafta iş, yatırım olanakları ve zengin potansiyeli ile anılmaktadır. Afrika'daki yoksulluk, yolsuzluk, düşük okullaşma, yetersiz altyapı ve iç savaşlar nedeniyle 4. Dünya'yı temsil ettiği savunan kötümser görüşlerin yanında Afrika'nın küreselleşme sürecinden olumlu etkilenip ekonomik açıdan ilerleme kaydettiğini savunan görüşler vardır. Örneğin Sahra-altı Afrika'nın ekonomik verilerini yorumlayan IMF Afrika'nın hızla "umutsuz kıta" imajından sıyrılıp "umut vadeden" kıtaya dönüştüğü görüşündedir.⁵ Benzer şekilde Dünya Bankası da 2007 ve 2009 ekonomik krizlerine rağmen kıtanın hızla globalleştiği ve küresel ekonomik sisteme entegre olduğu görüşündedir.⁶

Afrika, dünya ticaret hacmi içinde payını arttırırken enerji ve hammadde ihtiyacı giderek büyüyen Çin, Amerika, Avrupa Birliği ülkeleri, Rusya ve hatta İsrail⁷ kara kıtaya daha büyük ilgi göstermektedir. Afrika, Türkiye'nin yakın coğrafyasında yer alması ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan tarihi bağları gereği görmezden gelemeyeceği bir coğrafyadır. 1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı ortaya koyan Türkiye kıta ülkeleri ile hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacındadır. Ancak Afrika'daki küresel rekabet büyük güçler arasında kızışırken Türkiye'nin doğru adımlar atması gerekmektedir. Söz konusu küresel rekabeti konu alan bu makalenin öncelikli amacı Amerika, AB ve Çin gibi güçlerin Afrika'daki ekonomik varlıklarını incelemek ve bu doğrultuda Türkiye'nin Afrika Açılım projesiyonuna ışık tutmaktır.

⁵ *Regional Economic Outlook (2010), Sub Saharan Africa Resilience and Risk Report*, IMF, October 2010, Washington D.C

⁶ *Africa Progress Report: The Transformative Power of Partnerships*, Africa Progress Panel, Geneva, 2011, p. 10.

⁷ İsrail-Afrika ilişkileri için bkz. Naomi Chazan, *Israel and Africa: Challenges for a New Era*, Tel Aviv University, May 2006.

2. Afrika'nın Ekonomik Göstergeleri ve Büyüme Rakamları

54 ülkeye ev sahipliği yapan dünyanın ikinci büyük anakarası Afrika, son yıllarda hem politik açıdan hem de ekonomik açıdan önemli olaylara sahne olmaktadır. 2011'in başında Güney Sudan'ın Sudan'dan ayrılarak bağımsızlık kazanması, hemen sonrasında Kuzey Afrika coğrafyasında Tunus, Mısır ve Libya'da diktatöryal rejimlere karşı başlayan halk ayaklanmaları Afrika'nın demokratikleşme sürecini hızlandırmıştır. Bununla birlikte Doğu Afrika bölgesinde son 60 yılın en büyük kuraklık felaketinin yaşanması ve 13 milyon insanın gıda sorunu ile karşı karşıya kalması kıtanın diğer bir yüzünü göstermiştir. Bu siyasi ve toplumsal olayların yanında kıtada son yıllarda (özellikle 2003 sonrası) yaşanan ekonomik gelişmeler ise oldukça göz kamaştırmaktadır. Ekonomik büyüme rakamları 2001–2010 arasında dünya ortalamasının üstünde gerçekleşen kıta 1 milyarı aşan nüfusu, sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleri, turizm potansiyeli ve ticaret yollarının yanındaki stratejik konumu gereği hem küresel güçler açısından hem de Türkiye gibi bölgesel güçler açısından önem arz etmektedir.

Sömürgecilik sonrası son elli yılı Afrika açısından 1960–1980, 1980–2000 ve 2000 sonrası olarak üç döneme ayırmak mümkün. Kıta ülkelerinin (Güney Afrika hariç) peşpeşe bağımsızlık kazandığı 1960 sonrası dönemde Afrika ekonomileri dünyadaki siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle farklı ekonomik performanslar gerçekleştirdiler. Grafik 1'de görüldüğü gibi 1960–1980 döneminde kıtanın Dünya GSYİH'si içinden aldığı pay artarak devam ederken 1980–2000 döneminde kıta ekonomileri resesyona girerek Dünya GSYİH'dan aldıkları pay gerilemiştir. 2000'den günümüze kadarki dönemde ise Afrika toparlanmaya başlayarak dünya ortalamasının üstünde büyümüş Dünya GSYİH'si içindeki payı da yeniden artmaya başlamıştır.⁸

1960'larda bağımsızlık sonrası oluşan pozitif atmosfer ve yükselen maden fiyatları kıta ülkelerinin 1970'lerin ortalarına kadar büyümesinde etkin rol oynamıştır. Ancak 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve sonrasındaki dış borç ödeme sorunları Afrika ülkelerinin ekonomik performansını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuz tablo doksanlı yılların sonuna kadar devam ederken 2000 yılına gelindiğinde Afrika'da kişi başına düşen ortalama milli gelir 1970'lerdeki seviyenin altında kalmıştır.⁹ Oysa Afrika'nın kan kaybettiği bu dönemde Latin Amerika ve özellikle de Asya ülkeleri oldukça hızlı büyürken bu bölgeler ile Afrika arasındaki fark da giderek açılmıştır.

⁸ UNCTAD, *Economic Development in Africa 2011*, p. 11.

⁹ Greg Mills, *Why Africa is Poor*, Penguin Books, Johannesburg, 2010, pp. 30–31.

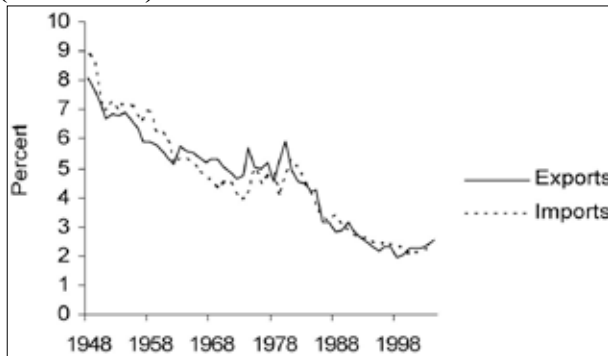
Grafik 1: Afrika'nın Dünya GSYİH(World GDP) içindeki payı (1970–2004)



Kaynak: William G. Martin, *ibid*, p. 340.

Yine benzer bir trend kıtanın gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat rakamlarında ortaya çıkmaktadır. 1960–1980 arasında Afrika'nın gerçekleştirmiş olduğu toplam ithalat ve ihracat rakamlarında kısmen iyileşme olmuşsa da sonraki dönemde düşüş trendi devam etmiştir. 2000'lere kadar devam eden gerileme bu tarihten sonra tekrar artış eğilimine girmiştir. Afrika'nın dünya dış ticaret hacmi içindeki payı oransal olarak gerilemeye devam etmiştir. Yine benzer şekilde Afrika'ya yapılan doğrudan yatırımlar 1970'lerdeki %9 seviyesinden 2000'de %1 seviyesine gerilemiştir.¹⁰

Grafik 2: Afrika'nın Dünya Ticareti içindeki ithalat ve ihracat oranları (1948–2004)



Kaynak: William G. Martin, *ibid*, p. 341.

¹⁰ William G. Martin, "Africa's Futures: From North-South to East-South?", *Third World Quarterly*, Vol. 29, No. 2, March 2008, p. 341.

1980–2000 arası dönemde Afrika ülkelerinin ekonomik büyüme performansları oldukça düşük gerçekleşmiş ve kişi başına düşen milli gelir kıtanın hızla artan nüfusu sebebiyle eksi büyümüştür.¹¹ Sorunun büyüklüğü karşısında 2000 yılında New York’da toplanan Birleşmiş Milletler 2015 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma ve demokrasinin sağlanması, yoksulluğun azaltılmasını amaçlayan Milenyum Hedeflerini ortaya koymuştur.¹² Bu olumsuz tablo 2000’ler ile birlikte değişmeye başlamıştır. Afrika’nın ithalat ve ihracat rakamları yeniden büyümeye başlamıştır. Afrika ülkelerinin ekonomik büyüme rakamları gelişmekte olan ülkelerin altında kalırsa da dünya ortalamasının üstüne çıkmıştır. 2001–2010 arasında dünyada en hızlı büyüyen on ekonominin altısı(Angola, Nijerya, Etiyopya, Çad, Mozambik ve Ruanda) Sahra-altı Afrika’dan çıkmıştır. 2011–2015 arası dönemde de en hızlı büyüyen ilk on ekonominin yedisinin(Etiyopya, Mozambik, Tanzania, Kongo, Gana, Zambiya, Nijerya) Afrika’dan çıkması beklenmektedir.¹³

Bu değişimin Afrika ile ilgili yapılan haberlere ve gelişmekte olan ülkelerin yaklaşımına da yansdığı görülmektedir. 2000 yılının Mayıs ayında *The Economist* “Umutsuz Kıta(the Hopeless Continent)”¹⁴ kapağı ile çıkarılan dergi 2011 yılının başında “Afrika’nın Muazzam Büyümesi(Africa’s Impressive Growth)” başlığını atmıştır.¹⁵ 2007 yılında *New York Times* Afrika için “artık umutsuz kıta değil (no more the hopeless continent)” tanımlaması yapmıştır.¹⁶ Türkiye’nin Afrika yaklaşımında da aynı dönemlerde bir evrim yaşanmış, 90’lı yılların ortalarına kadar uzak durulması gerek kıta anlayışı 1998 yılında Afrika Açılım projeksiyonuna dönüşmüştür. Büyük güçlerin özellikle de Uzak Doğu ülkelerinin Afrika’ya bakışında benzer dönüşüm yaşanırken Afrika’ya olan ilgi ve beklentiler de yükselmiştir.

Afrika ülkeleri doğal kaynak rezervleri açısından büyük bir potansiyele sahiptirler. Birçok endüstri dalında kullanılan bakır, kurşun, demir,

¹¹ Jan Joost Teunissen and Age Akkerman, *Africa in the World Economy*, FONDAD, The Hague, December 2005, p. 23.

¹² Khabele Matlosa, Jørgen Elklit and Bertha Chiroro, *Challenges of Conflict, Democracy and Development in Africa*, Johannesburg, 2007, p. 51.

¹³ “Africa’s Impressive Growth”, *The Economist*, 6 January 2011, http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart, Erişim: 05.10.2011

¹⁴ “The Hopeless Continent”, *The Economist*, 13 May 2000; <http://www.economist.com/printedition/2000-05-13>, Erişim: 05.10.2010

¹⁵ “Africa’s Impressive Growth”, *The Economist*, 6 January 2011, http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart, Erişim: 05.10.2011

¹⁶ Nicky Oppenheimer, “No more the ‘hopeless continent’”, *The New York Times*, 1 June 2007, Erişim: 05.10.2011

alüminyum, coltan, boksit gibi madenlere sahip kıta aynı zamanda silah ve uzay sanayisi gibi stratejik öneme sahip alanlarda kullanılan krom, platin, kobalt gibi nadir metallerin büyük oranda rezervine sahiptir. Güney Afrika, Kongo, Zimbabve, Zambia değerli maden yataklarına sahip ülkelerin başında gelirken Angola, Nijerya, Sudan ve Libya petrol üreten ülkelerin başında gelmektedir.¹⁷ Kakao, kahve, vanilya gibi ürünlerin üretiminde de büyük paya sahip Afrika tarım alanında da geniş bir potansiyele sahiptir. Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu, Kızıl Deniz ve Akdeniz ile çevrelenen kıta deniz taşımacılığı, balıkçılık ve turizm gibi pek çok alanda potansiyele sahiptir. Atlas Okyanusunu Hint Okyanusu ile birleştiren Ümit Burnu ticaret yolu ve Kızıl Deniz ticaret yolu küresel güçler açısından büyük öneme sahiptir. Bu da kıtanın stratejik değerini arttırmaktadır.

3. Afrika'nın Yapısal Sorunları ve Yabancı Sermaye Akışı

Son yıllarda Afrika genelinde yaşanan iyileşmeye rağmen kıta ülkelerinin doğrudan dış yatırım çekmede yaşadığı yapısal sorunlar hala devam etmektedir. Yetersiz altyapı, ulaşım maliyetlerinin yüksek olması ve siyasi istikrarsızlık gibi sebepler kıta ülkelerinin rekabet gücünü olumsuz etkilerken yabancı sermaye için Afrika hala büyük riskler taşımaktadır. Afrika ülkelerinin son yıllarda yakaladığı büyümenin devam etmesi öncelikle iklim şartları, emtia fiyatları, enerji fiyatları, dış yatırım, ekonomi yönetimi ve sosyo-politik istikrar gibi çok sayıda iç ve dış faktöre bağlıdır.

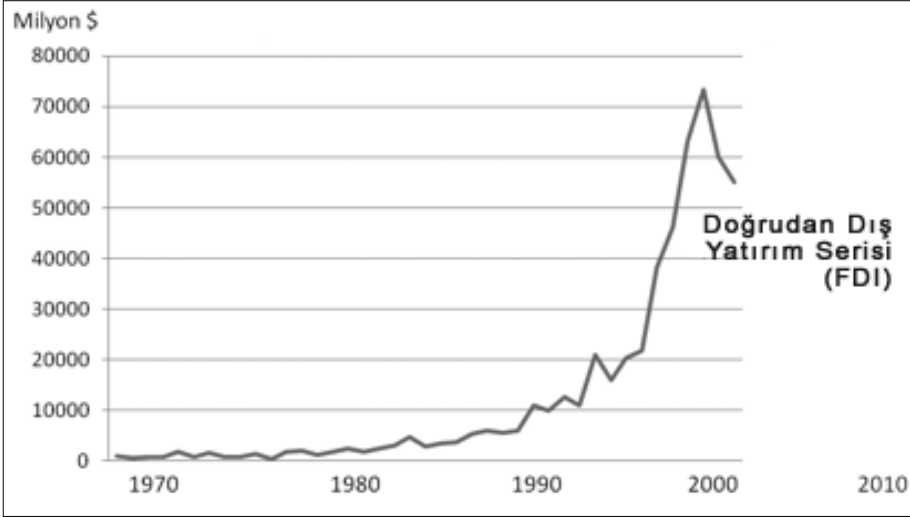
2011 Global Economic Prospects raporuna göre uygulanan makro-ekonomik politikalar ve borç yönetimi sayesinde son yıllarda Afrika'nın çoğu ülkesinde yatırım atmosferi olumlu yönde gelişmektedir. Sahra-altı Afrika'da küresel kriz sonrası 2009'da bir önceki yıla göre %12,3 azalan doğrudan dış yatırım miktarı 2010 yılında %6 iyileşme göstererek 32 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁸ Afrika'nın çektiği yabancı yatırım miktarlarına bakıldığında kıta ülkelerinin ekonomik performansları ile doğru yönde bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Afrika'nın aldığı dış yatırımlar gelişmekte olan diğer bölgelere göre düşük kalsa da politik ve ekonomik istikrar sağlayan, yapısal reformlara giden bazı Afrika ülkeleri yabancı sermayeyi çekmeyi

¹⁷ Kent Hughes and Brent Bankus, "China's Pursuit of Africa's Natural Resources", *Center for Strategic Leadership*, U.S Army War College, Vol. 1-09, June 2009, http://www.csl.army.mil/usacsl/publications/CCS1_09_ChinasPursuitofAfricasNaturalResources.pdf, Erişim: 06.10.2011

¹⁸ *Global Economic Prospects (2011), Navigating Strong Currents*, The World Bank, Volume 2, December 2011, Washington D.C, p. 8.

başarmışlardır.¹⁹ 2000 yılında 12 milyar dolar dış yatırım alan Afrika 2007 yılında 77.1 ve 2009 yılında 71.8 milyar dolar yabancı sermaye çekmiştir.²⁰

Grafik 3: Afrika'ya Yapılan Doğrudan Dış Yatırımlar (1970-2010)



Kaynak: United Nations UNCTAD verileri kullanılmıştır²¹

Afrika'nın aldığı doğrudan dış yatırım, Latin Amerika ve Asya ekonomileri ile kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır. 1986-1990 döneminde Afrika'nın toplam doğrudan dış yatırım içinden aldığı pay %1,8 iken bu oran 2002-2003 döneminde %2,5'e yükselmiştir.²² 2010'da ise bu oran %5,6 ve 2011 yılında %6,6'ya yükselmiştir.²³ Afrika'ya yapılan doğrudan dış yatırımlar büyük oranda Güney Afrika, Fas, Nijerya, Angola ve Cezayir gibi ülkelere akmaktadır. Ayrıca bu yatırımlar büyük oranda madencilik sektörüne bağlı gelişmektedir.²⁴ 2000 sonrası dönemde belirginleşen başka bir trend ise Güney Asya ülkelerinin payının Afrika'ya

¹⁹ John C. Anyanwu, "Promoting of Investment in Africa", *African Development Review*, African Development Bank Group, Blackwell Publishing Ltd., 2006, USA and UK, p. 54.

²⁰ *African Statistical Yearbook 2011*, African Union, African Development Bank Group and Economic Commission for Africa, Tunus-Addis Ababa- Etiyopya, 2011, p. 63.

²¹ <http://unctadstat.unctad.org>

²² Patrick N. Osakwe and Chantal Dupasquier, *Foreign Direct Investment in Africa: Performance, Challenges and Responsibilities*, No. 21, African Trade Policy Center, Economic Commission for Africa, September 2005, p. 7.

²³ UNCTAD (2011), *World Investment Report 2011*, United Nations, New York and Geneva, p. 40.

²⁴ John C. Anyanwu, *ibid*, p. 54.

yapılan doğrudan yatırım içinde büyüdüğüdür. 1991-2000 arası dönemde Uzak Doğu'dan sadece Japonya Afrika'ya doğrudan dış yatırım gerçekleştirirken 2000 sonrası dönemde Çin, Malezya, Güney Kore ve Tayvan'ın Afrika'ya yatırım yapan ülkeler haline geldiği görülmektedir.²⁵

Dünya Bankası Afrika'nın ticaret performansındaki düşüşün her yıl 70 milyar dolara tekabül ettiğini öngörmektedir.²⁶ Petrol üreticisi Nijerya, Angola, Sudan, Libya ve kıta geneline göre endüstrileşmesi daha ileride olan Güney Afrika, Mısır, Tunus ve Fas gibi ülkeler kıtadaki ekonomik büyümenin başını çekerken bu ülkeler dışarıda tutulduğunda Afrika'nın dünya ticaretinden aldığı payın azalmaya devam ettiği görülmektedir. 1980-2006 arası Batı Afrika için yapılan bir çalışmada Nijerya dışarıda tutulduğunda bölge ekonomilerinin gerilediği ortaya çıkmıştır. Bölgesel bazda incelendiğinde hızlı büyüyen ülkelerin buldukları bölgelerde lokomotif rolü gördüğü görülmektedir.²⁷

Değerli maden ve işlenmemiş ham petrol Afrika ihracatının büyük bölümünü oluşturmaktadır. Afrika ülkeleri dünya petrol ve doğal gaz ticaretinin %18'ine sahiptirler.²⁸ Ancak ekonomik krizler ve değerli maden/enerji fiyatlarındaki artış ve azalışlar Afrika ekonomilerini olumsuz etkilemektedir. Sahra-altı Afrika ülkelerinin ihracatı %80 oranında işlenmemiş yeraltı ve yerüstü kaynaklarından ibarettir. Sadece bir kalem hammadde ihracatına bağlı Mozambik, Madagaskar gibi ülkeler değerli maden fiyatlarına karşı oldukça kırılgan kalırken ekonomisi tek bir tarımsal ürün ihracatına bağlı ülkeler de hava ve iklim koşulları karşısında iniş-çıkışlar yaşamaktadır. Örneğin 1973 yılında bakır fiyatının 3 dolardan 1 dolar altına inmesi sonucu bakır üretimiyle ayakta duran Zambia ekonomisi tam bir çöküş yaşamıştır.²⁹ Benzer şekilde 2000 yılında 130\$/kg. olan vanilya fiyatının alternatif vanilya üretimi sonucu 2005'de 40\$/kg. 'a düşmesi ekonomisi bu ürüne bağlı gelişen Madagaskar'ı olumsuz etkilemiştir.³⁰ Afrika ülkelerinin büyük bölümü benzer sorunları yaşamaktadır.

²⁵ Patrick N. Osakwe and Chantal Dupasquier, *Foreign Direct Investment in Africa: Performance, Challenges and Responsibilities*, No. 21, African Trade Policy Center, Economic Commission for Africa, September 2005, p. 8-10.

²⁶ EPICE(2007), "Africa and World Trade", European Center for International Political Economy, <http://www.ecipe.org>, Erişim: 03.11.2011.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ African Statistical Yearbook 2011, p. 55.

²⁹ Greg Mills, *ibid*, p. 175.

³⁰ *Ibid*, p. 183.

Afrika'nın kişi başına milli geliri hızlı nüfus artışı karşısında zayıf kalmaktadır. Üretim sektörünün hala zayıf olduğu kıtada tarımsal üretimde verimlilik de oldukça düşüktür.³¹ Büyük oranda hammadde ve değerli madden satışı ile büyüyen kıtada her yıl 7–10 milyon arasında genç nüfus iş piyasasına girerken yeni iş imkanları aynı hızda artmamaktadır.³² 2000–2010 arası dönemde aktif olarak çalışabilir birey sayısı %32,6 oranında artarak 311,8 milyondan 2010 yılında 413,5 milyona ulaşmıştır. Kıtadaki yüksek işsizlik oranları ise toplumsal sorunları tetiklemektedir. Sanayi ve tarımsal üretimin hızlı nüfus artışı karşısında yetersiz kaldığı Afrika'da yoksulluk sayısı artarken 1970'lerde net gıda ihracatçısı kıta ülkeleri zamanla net gıda ithalatçısı haline gelmiştir.³³

Dünya Bankası mevcut nüfus artışına göre kıtadaki yoksul sayısının daha fazla artmaması için Afrika'nın yıllık en az %5 büyümesi gerektiğini öngörmektedir.³⁴ Benzer şekilde gıda güvenliğinin sağlanabilmesi için Afrika'nın tarım sektöründe yıllık ortalama %4-5 oranında büyümesi gerekmektedir.³⁵ Afrika ülkelerindeki ekonomik durgunluk yoksul sayısını arttırdığı gibi beyin göçünü de tetiklemekte, nitelikli insan gücü Afrika dışına göç etmektedir.³⁶ 1980-2001 arası dönemde 1 Doların altında yaşayan yoksul sayısı Asya'da hızla düşerken Afrika'da tam tersine artma eğilimi göstermiştir. Gene aynı dönemler arasında kişi başına düşen milli gelir Asya ülkelerinde ortalama %5,7 artarken Afrika'da sadece %0,7 oranında atmıştır. Böylelikle 1980'lerde Afrika'da 1 Doların altında yaşayan yoksul sayısı 2001'de 300 milyon sınırını geçmiştir. Buna karşılık ise nüfus hızla artmıştır. Bu, kıtada yaşayan her dört kişiden birinin yoksul olduğunu yıllık 365 doların altında yaşadığını göstermektedir.

4. Küresel Aktörlerin Afrika Yaklaşımı

Son yıllarda Afrika'da etkinliğini arttıran Çin kıtanın en önemli ticaret partneri haline gelmiştir. Özellikle 2001 sonrası dönemde Çin'in Afrika ile

³¹ Hans Holmén, "Myths about Agriculture, Obstacles to Solving the African Food Crisis", *The European Journal of Development Research*, Vol. 18, No.3, September 2006, p. 471.

³² UNCTAD, *Economic Development in Africa 2011*, p. 4.

³³ *African Statistical Yearbook 2011*, p. 29.

³⁴ Greg Mills, *ibid*, p. 138.

³⁵ Hans Holmén, *ibid*, p. 471.

³⁶ Konferans Raporu: "The Challenges of Globalization to Democratic Governance in Africa: What Role for Civil Society and Other Stakeholders?": United Nations Economic Commission for Africa, 2-4 December 2002, Addis Ababa, Ethiopia, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/CAFRAD/UNPAN008264.PDF>, Erişim: 02.10.2011.

gerçekleştirdiği ticaret hacminde büyük bir genişleme yaşanırken Çin'in Afrika ile ticareti 2008 yılında 100 milyar doları aşmıştır. 2009 yılında Çin, Amerika'yı geride bırakarak Afrika'nın en büyük ticaret partneri ünvanını elde etmiştir. Afrika'nın gelişmekte olan ülkeler ile ticaret hacmi bir önceki on yıla oranla %23'den %39'a yükselmiştir. Afrika Kalkınma Bankası verilerine göre Afrika'nın gelişmekte olan ülkeler arasında en büyük beş partneri %38,5 ile Çin, %14,1 ile Hindistan, %7,2 ile Kore, %7,1 ile Brezilya ve %6,5 ile Türkiye'dir.³⁷

2007 yılında Moritanya %19,8, Angola 17,6, Sudan %9,6, Mozambik %7,9 ve Malavi %7,8 büyüme kaydettiler. 2009 yılında ortalama %3,1 büyüyen kıta, 2010 yılında %4,9 ve 2011 yılında Arap Baharı'nın ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen %3,7 büyürken 2012'de %5,8 büyümesi öngörülmektedir.³⁸ Global krizlere ve Arap Baharı'na rağmen yakalanan bu yüksek büyüme oranları Afrika'ya olan ilgiyi arttırırken, uluslararası kurumlar Afrika'nın modernizasyonuna daha fazla ilgi duymaya başlamıştır.

Amerika ve Avrupa'daki realist politika yapımcılarına göre Afrika ülkelerinden bölgesel liderlik rolü oynayan, doğal kaynaklara sahip veya Amerika'nın küresel çapta yürüttüğü askeri operasyonlara destek verecek ülkeler daha stratejik öneme sahiptir. Bu tanımlamaya Sahra-altı Afrika'da en uygun ülkeler Güney Afrika ve Nijerya olarak ön plana çıkmaktadır.³⁹ Güney Afrika gerek Batı ile ilişkileri gerekse de ekonomik büyüklük olarak Afrika'nın genelinde liderlik rolü oynamaktadır. OPEC üyesi Nijerya'da Batı Afrika içinde benzer bir role sahiptir.

Afrika ile ilişkilerinde ABD, AB ülkeleri ve Çin arasında oldukça farklı yaklaşımlar görülmektedir. Batı bloğu Afrika ile ilişkilerinde serbest piyasa, demokrasi, insan hakları gibi noktalarda yaptırımlar uygularken Çin Afrika ile ilişkilerinde daha çok ekonomik çıkarlarını ön planda tutarak Afrika iç siyasetine müdahale etmemektedir. Çin'in Afrika'daki en önemli motivasyonu büyümesi için gerekli maden ve hammadde ihtiyacını karşılamaktır. Ancak Çin'in bu yaklaşımı Afrika'daki insan hakları ihlallerini ve demokratikleşme sürecini olumsuz etkilediği yönünde Batı

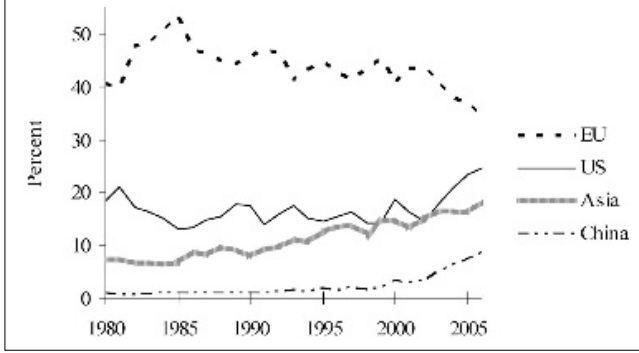
³⁷ *African Economic Outlook (2011), Africa and its Emerging Partners*, African Economic Development Bank Group, UNDP, UNECA, OECD Development Center, New York-Paris-Addis Ababa, 2011.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ William G. Martin, *ibid.*

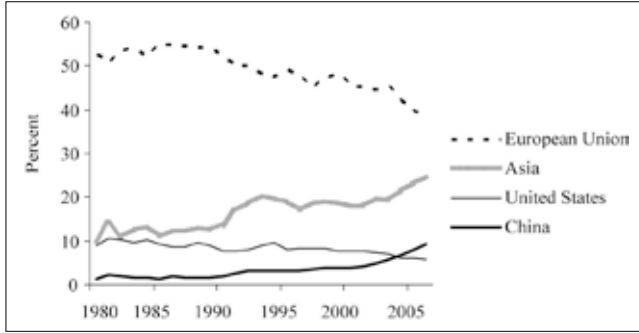
tarafından ciddi şekilde eleştirilmektedir.⁴⁰ Ancak Çin'in Afrika'daki varlığı Afrika ülkelerinin geleneksel partnerlerine duyduğu bağımlılığı azaltırken başka riskler de taşımaktadır. Çin malları Afrika'daki sanayi üretimini olumsuz etkilemekte, rekabet gücü zayıf işletmelerin kapanmasına neden olmaktadır.⁴¹

Grafik 4: Afrika İhracatı içindeki oranlar (1980–2006)



Kaynak: William G. Martin, *ibid*, p. 350.

Grafik 5: Afrika İthalatı içindeki oranlar (1980–2006)



Kaynak: William G. Martin, *ibid*, p. 350.

4.1. ABD ve Afrika

2009 yılında Afrika'nın toplam ihracatının %20'sini satın alan Amerika bu haliyle Afrika mallarının en büyük alıcısıdır. Buna karşılık

⁴⁰ Dirk Kohnert, "EU-African Economic Relations: Continuing Dominance Traded for Aid?", *GIGA Working Papers*, No. 82, July 2008, p. 8, www.giga-hamburg.de/workingpapers, Erişim: 08.10.2011.

⁴¹ Mary-Françoise Renard, "China's Trade and FDI in Africa", *Working Paper Series*, No. 126, African Development Bank Group, Tunus, May 2011, pp. 22-24.

Amerika'nın Afrika'ya ithalatı 2009 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle düşüşe uğramıştır. 2008-2009 arası dönemde Amerika'nın Afrika'ya ihracatı %45 gerileyerek 78.3 milyar dolardan 42.8 milyar dolara gerilemiştir.⁴² Ancak ABD hala Afrika'ya yapılan doğrudan dış yatırım(FDI) ve kalkınma yardımlarında(ODA) en yüksek paya sahiptir.⁴³

Angola, Nijerya, Güney Afrika, Ekvatoryal Gine ve Kenya, Amerika mallarının Afrika'daki en büyük beş alıcısıdır. Amerika'nın Afrika'da alım yaptığı beş büyük ülke ise Nijerya, Angola, Kongo, Çad ve Ekvatoryal Gine'dir. Amerika Afrika'ya uçak, taşıt, makine ve makine ekipmanları, inşaat malzemeleri, endüstriyel kimyasalları satarken Afrika'dan ham petrol, platin, elmas, demir-çelik ve kakao almaktadır. Ayrıca Amerika kıtadaki en büyük silah satıcısıdır.⁴⁴

Amerika siyasi rejimleri gereği Sudan ve Zimbabve'ye ekonomik ambargo uygularken kıtadaki diktatöryel rejimleri çıkarları doğrultusunda desteklemektedir. Doğu Afrika'da El-Kaide örgütüne karşı mücadele eden Amerika bu bölgede Etiyopya ve Kenya'yı kalkınma yardımları ile desteklemektedir. Amerikanın 15 milyar dolar civarında doğrudan yatırım yaptığı ülkelerin başında ise Ekvatoryal Gine, Güney Afrika, Angola, Çad, Nijerya, Maritius ve Liberya gelmektedir.⁴⁵

Son dönemde Amerika'nın Afrika ile ticaretinde görülen en önemli eğilim kıtaya ihracatı azalan Amerika'nın kıtadan ithalatının artma eğiliminde olduğudur. Buna bağlı olarak da Amerika'nın Afrika'ya karşı verdiği dış ticaret açığı son yıllarda giderek büyümektedir.

4.2. AB Bloğu ve Afrika

Avrupa Birliği ülkeleri Afrika'nın en büyük ticaret partneridir. AB Bölgesi de Amerika gibi Afrika'ya karşı dış ticaret açığı vermektedir. 2008 yılında Afrika ülkelerinden 188 milyar Avro ithalat yapan AB ülkeleri aynı yıl içinde 120 milyar Avro ihracat gerçekleştirdiler.⁴⁶ Bu açığın bir nedeni

⁴² "US-Sup-Saharan Africa Trade Profile 2010", US International Trade Administration, http://www.agoa.gov/build/groups/public/@agoa_main/documents/webcontent/agoa_main_003357.pdf, Erişim: 10.10.2011.

⁴³ *African Economic Outlook (2011)*.

⁴⁴ Kent Hughes and Brent Bankus, *ibid*, p. 8.

⁴⁵ "US-Sup-Saharan Africa Trade Profile 2010", US International Trade Administration, http://www.agoa.gov/build/groups/public/@agoa_main/documents/webcontent/agoa_main_003357.pdf, Erişim: 10.10.2011

⁴⁶ Georgios Xenellis, "Africa-EU: Economic Indicators, Trade and Investment", EROSTAT, 98/2009, http://www.eds-destatis.de/de/downloads/sif/sf_09_098.pdf, Erişim: 15.10.2011

de Avrupa'dan Afrika'ya giden turistler nedeniyle turizm sektörüdür. AB ülkelerinin Afrika ile gerçekleştirdikleri ticarete tarımsal ürün ve madenlerde açık verirken bitmiş ürünlerde ticaret fazlalığı bulunmaktadır. AB Bölgesinin Afrika ile ticaretinde en çok göze çarpan nokta AB'nin kıtadan hammadde ithalatı gerçekleştirmesidir. AB ithalatının %9'unu Afrika'dan gerçekleştirirken AB ihracatının %8,3'ü Afrika ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Güney Afrika, Libya, Cezayir ve Fas Avrupa Birliğinin önemli ticaret partnerleri arasındadır.⁴⁷

Tablo 1: AB-27'nin Afrika'daki en büyük 10 ticaret partneri (2009)

Rank	extra-EU-27 imports		extra-EU-27 exports	
	Country	Value in million EUR	Country	Value in million EUR
1	Libya	19 996	South Africa	16 040
2	Algeria	17 356	Algeria	14 655
3	South Africa	14 928	Egypt	12 627
4	Nigeria	10 453	Morocco	11 909
5	Tunisia	7 891	Nigeria	9 162
6	Morocco	6 510	Tunisia	8 931
7	Egypt	6 112	Libya	6 471
8	Angola	4 916	Angola	5 187
9	Côte d'Ivoire	3 055	Ghana	1 749
10	Cameroon	1 744	Senegal	1 628

Kaynak: Georgios Xenellis, *ibid.*

Afrika ile sömürgecilik döneminden kalma ilişkilerini kısmen devam ettiren Avrupa kendisini Afrika'nın "doğal partner'i" olarak görmektedir. Ancak son dönemlerde kıtada yaşanan rekabet Avrupa'yı yeni açılımlar yapmaya itmiştir. AB Aralık 2005 yılında Afrika'ya yapılan yardım miktarını BM Milenyum Hedefleri doğrultusunda 2015 yılına kadar iki katına çıkartma sözü vermiştir. Gene aynı yıl Kuzey Afrika'nın AB ekonomisine entegre olmasını amaçlayan Akdeniz İşbirliği Programını(MEDA) başlatmıştır. 2007 yılında toplanan Lizbon AB-Afrika Zirvesinde bu kararlar yeniden gündeme alınarak teyit edilmiştir.⁴⁸

4.3. Afrika'da Yükselen Çin

Afrika ülkelerinin Uzak Doğu ülkelerine gerçekleştirdikleri ihracat 2000 sonrası dönemde hızla artmaktadır. Son yıllarda petrol ihracatçısı

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Kohnert, pp. 9-10.

haline dönüşen Angola'nın Uzak Doğu ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat 2005 yılında %22 iken bu rakam 2010 yılında %50'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde Angola'nın %60'ı petrolden oluşan ihracat hacmi de üç katına çıkmıştır. Yine kıtanın önemli petrol ithalatçılarından Nijerya'nın Uzak Doğu ülkelerine yaptığı ihracat 2005–2010 arasında %6'lardan %10 seviyesine çıkarken Kenya'da aynı dönemde %2 seviyelerinden %14 seviyesine yükselmiştir.⁴⁹ Bu veriler ışığında özellikle 2005 sonrası dönemde Uzak Doğu ekonomilerinin ve özellikle de Çin'in Afrika üzerindeki etkisinin yoğunlaştığı görülmektedir.

Bugün Afrika ülkeleri ile Çin arasında gelişen ekonomik ilişkiler 1960'lara kadar uzanmaktadır. Soğuk Savaş yıllarında Tanzanya, Zimbabve gibi Afrika'daki sosyalist rejimlere teknik, askeri ve eğitim alanında destek veren Çin, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bu stratejisini değiştirmiştir.⁵⁰ Bugün ideolojik ilişkileri geride bırakarak ikili ticari ilişkilerine önem veren Çin'in Afrika'daki paradigma değişimi Kasım 2000'de Pekin'de gerçekleştirilen ÇAİF(Çin-Afrika İşbirliği Forumu) Zirvesine uzanmaktadır. 44 Afrika ülkesinden temsilcilerin katıldığı zirve, Çin-Afrika ilişkilerinde yeni bir sayfa açarken iki bölge arasında stratejik ortaklık temelleri atılmıştır. Zirve sonrası deklare edilen Pekin Deklerasyonu Çin ve Afrika'nın ortak kalkınmasını sağlamak amacı ile ticaret, finans, sağlık, tarım, teknoloji, kültür ve eğitim alanlarında yeni anlaşmaların zemini olmuştur. Her üç yılda bir yapılması öngörülen zirvenin ikincisi 2003 yılında Etiyopya'da üçüncü zirve toplantısı ise 2006 yılında Pekin'de yapılmıştır.⁵¹

Çin'in küresel ekonomideki rolü hızla artarken Afrika'daki etkisi de buna paralel artmaktadır. Bugün Çin Afrika kıtasında varlığını her sektörde ve ülkede bariz hissettirmektedir. 2009 Dünya ticaret rakamlarına göre Çin'in dünya genelinde toplam ticaret payı %9,6 iken aynı yıl Çin'in Sahra-altı Afrika ticaretindeki payı %13,6 olarak gerçekleşmiştir. Kuzey Afrika ülkeleri de dâhil edildiğinde bu oran daha da büyümektedir. 1980'lerden buyana yılda ortalama %7–10 ekonomik büyüme kaydeden Çin, bu büyüme trendini kesintisiz devam ettirebilmek için Afrika'nın doğal kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır.⁵²

⁴⁹ *Regional Economic Outlook (2010), Sub Saharan Africa Resilience and Risk Report*, IMF, October 2010, Washington D.C, p. 13.

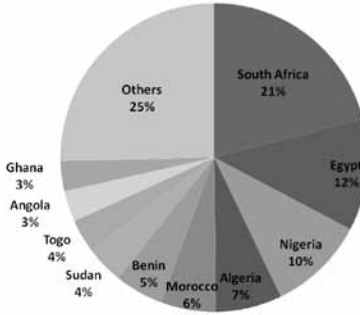
⁵⁰ Kent Hughes and Brent Bankus, *ibid*, pp. 2-3.

⁵¹ İlkay Ata, "Çin Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği", *Stratejik Analiz*, Temmuz 2008, s. 61–67.

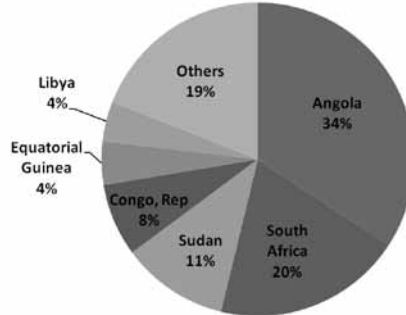
⁵² Kent Hughes and Brent Bankus, *ibid*, p. 3.

1980'lerde Çin'in Afrika ile toplam ticareti yıllık 12 milyon dolar seviyelerinde seyrederken bu rakam 2000'de 10 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Çin ve Afrika arasındaki ticaret ilişkileri 2008'e gelindiğinde büyük bir sıçrama yaparak %45 oranında artış göstermiştir. 2008 yılında Çin-Afrika ticaret hacmi 106 milyar doları bulurken 2007–2008 arasında Çin'in Afrika'ya ihracatı %36 artarak Afrika'dan ithalatı %54 oranında artış kaydetmiştir. Çin'in Afrika ülkelerinden yaptığı değerli maden ve petrolün tüm ithalat kalemlerine oranı %95 seviyesinde seyretmektedir. Afrika'dan hammadde alıp bitmiş ürün satan Çin'in başlıca ihracat kalemleri ise makine, tekstil, ayakkabı ve plastik ürünlerden oluşmaktadır. Çin'in kıtadaki başlıca ticaret partnerleri ise %24 ile Angola, %17 ile Güney Afrika, %8 ile Sudan, %7 ile Nijerya ve %6 ile Mısır başta gelmektedir. Bu ülkeler ile gerçekleştirilen ticaret hacmi Çin-Afrika ticari ilişkilerinin %62'sini teşkil etmektedir.⁵³

Tablo 2: Çin'in Afrika'da İhracat Partnerleri(2007)



Tablo 3: Çin'in Afrika'da İthalat Partnerleri(2007)



Kaynak: Mary-Françoise Renard, *China's Trade and FDI in Africa*, Working Paper Series, No. 126, African Development Bank Group, May 2011, Tunus, p. 15.

Çin-Sahra Altı Afrika İşbirliği Forumu'na göre 2000 yılından bu yana Çinli firmalar Afrika genelinde 60.000 km. asfalt yol ve 3,5 milyon kw elektrik üreten elektrik santralleri inşa etmiştir.⁵⁴ UNCTAD'ın 2010 Dünya Yatırım Raporu, Çinli firmaların Afrika'ya yaptıkları doğrudan yatırımlarda da büyük artış yaşandığını ortaya koymaktadır. UNCTAD'a göre Çin'in Sahra-altı Afrika'da gerçekleştirdiği doğrudan yatırım miktarı 2008 yılın-

⁵³ Mary-Françoise Renard, *ibid*, p. 15.

⁵⁴ *Global Economic Prospects (2011), Navigating Strong Currents*, The World Bank, Volume 2, January 2011, Washington D.C., p. 117.

da 7,8 milyar doları bulmaktadır. Çin özel sektör firmaları Afrika'da daha aktif hale gelmektedir.⁵⁵ Çin'in Afrika'ya yaptığı doğrudan dış yatırımlar hammadde odaklıdır. Çin'in en çok yatırım yaptığı üç ülke Sudan, Nijerya ve Güney Afrika'dır.⁵⁶

Kıtanın siyasi ve sosyal sorunlarına angaje olmadan ekonomik çıkarlarını ön planda tutan Çin karşılıksız kalkınma yardımları ve düşük faizli kredi, borç silme gibi kolaylıklar sağlayarak Afrika ülkeleri ile ilişkilerini hızla arttırmaktadır.⁵⁷ Çok eleştirilen bu tutuma rağmen Çin'in Afrika ülkeleriyle olan ticaret hacminin 2008 yılında 100 milyar doların üstüne çıktığı görülmektedir.

2008 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti(DRC) ile uzun vadeli altyapı anlaşması imzalayan Çin, Mashamba West ve Dikuluwe'deki 50 milyar dolar rezerve sahip iki önemli bakır madeninin 9 milyar dolara işletmesini almıştır. İmzaladığı 6 milyar dolarlık anlaşma ile de 3.900 km otoyol, 3.200 km demiryolu, 32 hastane, 145 sağlık ocağı ve iki üniversite inşa etmek üzere anlaşmıştır. Benzer bir operasyonu Zambia'da gerçekleştiren Çin bu ülkedeki Copper Belt Eyaletini özel ekonomik bölge ilan ederek 800 milyon dolar tutarında çeşitli kalkınma projeleri başlatmıştır.⁵⁸ Çin, AB ve ABD'nin ilgi duymadığı Çad, Zimbabve gibi ülkelerle dahi ikili ilişkiler gerçekleştirmektedir.

Afrika'da yürütülen askeri operasyonlara destek veren Çin, aynı zamanda Afrika ülkelerine hatırı sayılır miktarda silah ve askeri teçhizat satmaktadır. Çin, ABD ve Rusya'dan sonra Afrika'nın üçüncü büyük silah tedarikçisidir.⁵⁹

4.5. Türkiye ve Afrika

Afrika kıtasının potansiyelini farkederek Türkiye de son yıllarda Afrika Açılımı başlatan ülkelerdendir. 1998 yılında başlayan bu süreç Türkiye'nin 2005 yılını "Afrika Yılı" ilan etmesi ile daha da ivme kazanmıştır. Başbakan Tayyip Erdoğan'ın ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ve bazı ba-

⁵⁵ UNCTAD(2010), *World Investment Report*, Report 2010, United Nations, New York and Geneva, pp. 34-36.

⁵⁶ Mary-Françoise Renard, *ibid*, p. 21.

⁵⁷ *Ibid*, p. 12.

⁵⁸ Greg Age Mills, pp. 227-228.

⁵⁹ Kent Hughes and Brent Bankus, *ibid*, p. 8.

kanların üst düzey temas ve gezileri de Türkiye'nin kıta ile olan ilişkilerini geliştirmesinde büyük rol oynamıştır. Son yıllarda ortaya çıkan tabloda Afrika'nın Türk dış politikasında ve dış ticaretinde öneminin eskiye nazaran arttığı görülmektedir.

1996 yılında Türkiye'nin Afrika ile olan ticaret hacmi 3,1 milyar dolar iken 2010 yılında bu rakam 15,6 milyar doların üstüne çıkmıştır.⁶⁰ Türkiye'nin kıtadaki elçilik sayısı hızla artarken Etiyopya, Senegal ve Sudan'da Başbakanlığa bağlı TİKA ofisleri açılmıştır. Türk Hava Yollarının Afrika başkentlerine düzenlediği direk sefer sayısı ve taşıdığı yolcu sayısında da paralel artışlar yaşanmıştır. Çok sayıda Sivil Toplum Kuruluşu Afrika ülkelerinde projeler gerçekleştirmektedir. Somali'de yaşanan açlık felaketine kayıtsız kalmayan Türkiye kamu kurumları ve STK'ları ile bölgeye kısa sürede 500 milyon doların üzerinde yardım götürmüştür.

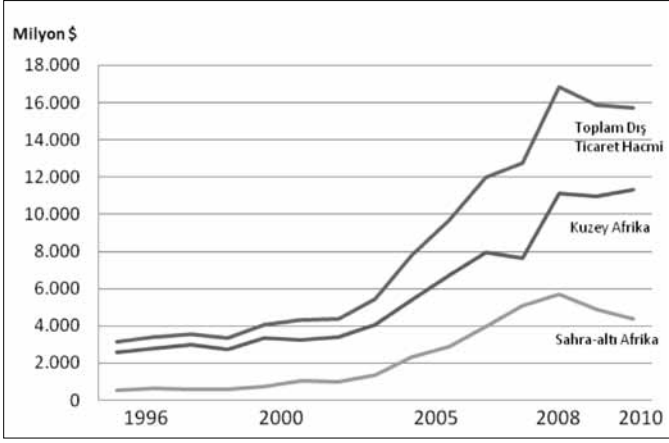
Türkiye'nin bazı ekonomik verileri incelendiğinde son yıllarda gelen nokta daha net görülmektedir. 2000 yılında Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 1,3 milyar dolar seviyesinde (toplam ihracat içindeki payı %4,9) ve Afrika'dan ithalatı ise 2,7 milyar dolar seviyesinde seyretmiştir (toplam ithalat içindeki payı %4,9). Türkiye-Afrika toplam dış ticaret hacmi 4 milyar dolara ulaşırken aynı yıl dış ticaret dengesinde Türkiye 1,4 milyar dolar açık vermiştir. 2009 yılında ise global krize rağmen Türkiye'nin Afrika ülkelerine ihracatının 10 milyar dolar seviyesini geçtiği görülmektedir. Bu rakam Türkiye'nin 2009 toplam ihracatının %10'una tekabül ederken aynı yıl içinde Afrika'dan yapılan ithalat 5,7 milyar dolar seviyesinde seyretmiştir. Bu da Türkiye'nin 2009 toplam ithalatının %4'üne denk düşmektedir. Böylelikle Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminin 2009 yılında 16 milyar dolar seviyesine ulaştığı ve en önemlisi de Türkiye'nin Afrika ile dış ticaret dengesinde fazla verdiği görülmektedir.⁶¹

Türkiye-Afrika arasındaki ticaret 2007 yılında Türkiye'nin lehine dönmüş uzun bir aradan sonra Türkiye dış ticaret dengesinde fazla vermiştir. 2008 yılında zirveye ulaşan ticaret hacmi 19 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu tarihten sonra yaşanan küresel krizin etkisi ile rakamsal bazda bir miktar düşme yaşanmıştır.

⁶⁰ T.C Ekonomi Bakanlığı ülke gruplarına göre ithalat-ihracat verileri, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7145D543-D8D3-8566-4520DFB6CC4A86BA>, Erişim: 04.11.2011,

⁶¹ *Ibid.*

Grafik 6: Türkiye-Afrika Dış Ticaret Hacmi (1996-2010)



Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı ülke gruplarına göre dış ticaret verileri kullanılmıştır.

Ekonomik rakamlara ülkeler bazında baktığımızda ise dış ticaret işlemlerinin çok büyük kısmının sadece Mısır, Libya, Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkeleri ile gerçekleştiği görülmektedir. Grafik 6'da görüldüğü gibi Türkiye-Afrika ticaret hacminin %70'ini Kuzey Afrika ülkeleri oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde aslında Türkiye Afrika'da hala derinlik kazanabilmiş değildir. 2005 yılını Afrika Açılım yılı ilan eden Türkiye, özellikle Ekvator hattı, Güney Afrika ve Batı Afrika ülkelerine yeterince açılabilmiş ve kendini yeterince tanıtabilmiş değildir. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'nın bölgesel güçleri Nijerya ve Güney Afrika ile bile ticaret hacmi oldukça sınırlıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'yi büyük bir Afrika potansiyeli beklemektedir.

Türkiye'nin ekonomik göstergeleri, her geçen gün Afrika'da etkinliğini arttıran Çin ve Hindistan gibi küresel güçlerle kıyaslandığında ise görece düşük kalmaktadır. Buna rağmen global vizyonu gittikçe güçlenen Türkiye, Afrika'daki varlığını eskiye nazaran daha güçlü hissettirmektedir. Sadece ekonomik faaliyetler değil Afrika'da açılan yeni büyükelçilikler, TİKA ofisleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının başarılı çalışmaları da şüphesiz bu etkinin oluşumunda ciddi rol oynamaktadır. Afrika'nın önümüzdeki dönemde artacak önemi düşünüldüğünde Türkiye'nin Afrika'da her alanda etkinleşmesi daha da önem kazanmaktadır. Tüm kıtayı kapsayan etkili bir Afrika Açılım vizyonu için Türkiye'nin özellikle kıta içindeki Güney Afrika, Nijerya gibi bölgesel güçlerle ikili ilişkilerini geliştirmesi

ekonomisi daha hızlı büyüyen Sahra-altı ülkeler ile ikili ilişkiler kurması gerekmektedir.

5. Sonuç

Küresel aktörler açısından Afrika iki noktada oldukça önem kazanmaktadır. 1 milyarı aşan nüfusu ile büyük bir pazar haline dönüşen kıta aynı zamanda değerli maden, petrol ve diğer hammadde çeşitlerini tedarik edebilen doğal yeraltı zenginliklerine sahiptir. Bu iki faktör dışında özellikle Doğu Afrika Amerika'nın yürüttüğü terörle mücadele siyaseti içinde yer bulmaktadır. Amerika'nın askeri üsse sahip olduğu Cibuti, hem Kızıl Deniz ticaret koridorunu kontrolde hem Hint Okyanusundaki korsanlıkla mücadelede ve hem de Somali'deki El-Kaide yapılanması ile mücadelede rol oynamaktadır. Bunun yanında ABD, AB ve Çin'in iç savaş ve çatışmaların sürdüğü bölgelerde yüklü miktarda silah satışı gerçekleştirdiği de bilinmektedir.

Küresel güçlerin kıta ülkeleri ile geliştirdikleri ticarete belli başlı bazı ülkeler ön plana çıkmaktadır. ABD kıtada bölgesel güce sahip petrol üreticisi Nijerya ile kapsamlı ilişkiler yürütürken Çin hemen hemen bütün Afrika ülkelerinde özellikle de Sahra-altı ülkelerde varlık göstermektedir. Bunun yanında Çin de petrol ve maden sahibi Güney Afrika, Nijerya, Sudan ve Angola ile daha geniş çaplı ilişkiler yürütmektedir. AB ülkeleri ise Kuzey Afrika ülkeleri ile kapsamlı ticari ilişkilere sahiptir.

Çin, ABD ve AB arasındaki rekabete son yıllarda Hindistan, Brezilya gibi yeni aktörler de dâhil olmuştur. Özellikle Türkiye bu açıdan dikkat çekmektedir. Afrika Açılım Eylem Planı üzerinden hareket eden Türkiye kıta ile hem Osmanlıdan gelen bağlarını tekrar canlandırmak hem de yeni ticari ilişkiler kurma çabası içindedir. Darfur, Somali ve Nijer gibi kriz bölgelerinde gerek TİKA vasıtasıyla gerekse de STK'lar aracılığıyla yürüttüğü insani yardımlar ve kalkınma yardımları Türkiye'ye yeni bir imaj kazandırmaktadır. Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinde de Avrupa Birliği ülkeleri ile benzerlik bulunmakta ve Kuzey Afrika ülkeleri daha önemli bir yer tutmaktadır.

Afrika mallarının en büyük alıcısı Amerika iken Çin Afrika'nın en büyük mal tedarikçisidir. Avrupa Birliği yakın coğrafyasındaki Kuzey Afrika ülkeleri ile önemli ticari ilişkilerini sürdürmekte ancak yıllar itibariyle kıtadaki etkinliği azalmaktadır. 2000 sonrası dönemde özellikle Afrika'da önemli yer tutan bir aktörün Çin'in belirgin şekilde etkisi hissedilmektedir.

Afrika ülkelerinin altyapı yatırımlarında ve dış ticaretinde önemli bir yer tutan Çin hızla baş aktör haline gelirken Avrupa Birliği ve Amerika'nın ise kıta ile ticaretlerinde gerileme yaşanmaktadır. Çin ve Türkiye Afrika ile dış ticaretlerinde fazla verirken ABD ve AB ülkeleri açık vermektedir.

Türkiye Afrika ile ticari ilişkilerinde dış ticaret fazlası vermektedir. Türkiye'nin Afrika'da daha etkin olabilmesi için Batı Afrika, Ekvator altı Afrika ile de ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Bu noktada bölgesel güçler Nijerya ve Güney Afrika ile geliştirilecek ilişkiler önem kazanmaktadır. Türkiye'nin bu iki ülkede TİKA ofisi açması bu açıdan gerekmektedir. 2011–2015 yılları arasında Sahra-altı Afrika'nın hızla büyüyeceği düşünüldüğünde Sahra-altı Afrika ile kurulacak ilişkiler önemli hale gelmektedir. Türkiye coğrafi yakınlığı ve tarihi bağları gereği Hindistan, Rusya, Brezilya gibi Afrika'ya yatırım yapan diğer aktörler karşısında daha fazla avantaja sahiptir.

KAYNAKÇA

African Statistical Yearbook 2011, African Union, African Development Bank Group and Economic Commission for Africa, Tunus-Addis Ababa- Etiyopya, 2011.

Africa Progress Report: The Transformative Power of Partnerships, Africa Progress Panel, Geneva, 2011.

African Economic Outlook (2011), Africa and its Emerging Partners, African Economic Development Bank Group, UNDP, UNECA, OECD Development Center, New York-Paris-Addis Ababa, 2011

“Africa’s Impressive Growth”, *The Economist*, 6 January 2011, http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart, Erişim: 05.10.2011.

Anyanwu, John C. “Promoting of Investment in Africa”, *African Development Review*, African Development Bank, 2006, Blackwell Publishing Ltd., 2006, USA and UK, pp. 42-71.

Ata, İlkay. “Çin Afrika İlişkileri: Üçüncü Dünyanın İşbirliği”, *Stratejik Analiz*, Temmuz 2008, s. 61–67.

Chazan, Naomi. *Israel and Africa: Challenges for a New Era*, Tel Aviv University, May 2006.

- Dupasquier, Chantal and Patrick N. Osakwe. "Foreign Direct Investment in Africa: Performance, Challenges and Responsibilities", *African Trade Policy Center*, September 2005.
- EPICE(2007). "Africa and World Trade", European Center for International Political Economy, <http://www.ecipe.org>
- Global Economic Prospects (2011), Navigating Strong Currents*, The World Bank, Volume 2, January 2011, Washington D.C.
- Holmén, Hans. "Myths about Agriculture, Obstacles to Solving the African Food Crisis", *The European Journal of Development Research*, Vol. 18, No. 3, September 2006, pp. 453-480.
- Hughes, Kent and Brent Bankus. "China's Pursuit of Africa's Natural Resources", *Center for Strategic Leadership*, U.S Army War College, Vol. 1-09, June 2009, http://www.csl.army.mil/usacsl/publications/CCS1_09_ChinasPursuitofAfricasNaturalResources.pdf, Erişim: 06.10.2011.
- Kohnert, Dirk. "EU-African Economic Relations: Continuing Dominance Traded for Aid?", *GIGA Working Papers*, No: 82, July 2008, www.giga-hamburg.de/workingpapers, Erişim: 08.10.2011.
- Konferans Raporu: "The challenges of globalization to democratic governance in Africa: what role for civil society and other stakeholders?": United Nations Economic Commission for Africa, 2-4 December 2002, Addis Ababa, Ethiopia, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/CAFRAD/UNPAN008264.PDF>, Erişim: 02.10.2011.
- Mills, Greg. *Why Africa is Poor*, Penguin Books, Johannesburg, 2010.
- Matlosa, Khabele, Jørgen Elklit and Bertha Chiroro. *Challenges of Conflict, Democracy and Development in Africa*, Johannesburg, 2007.
- Martin, William G. "Africa's Futures: from North-South to East-South?", *Third World Quarterly*, Vol. 29, No. 2, March 2008, pp. 339-356.
- Oppenheimer, Nicky. "No more the 'hopeless continent'", *The New York Times*, 1 June 2007, Erişim: 05.10.2011.
- Osakwe, Patrick N. and Chantal Dupasquier. *Foreign Direct Investment in Africa: Performance, Challenges and Responsibilities*, No: 21, African Trade Policy Center, Economic Commission for Africa, September 2005.

- Özkan, Mehmet. “Turkey’s Rising Role in Africa”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 9, No. 4, 2011, pp. 93–105.
- Regional Economic Outlook (2010), Sub Saharan Africa Resilience and Risk Report*, IMF, Washington D.C., October 2010.
- Renard, Mary-Françoise. “China’s Trade and FDI in Africa”, *Working Paper Series*, No. 126, African Development Bank Group, Tunus, May 2011.
- Teunissen, Jan Joost and Age Akkerman. *Africa in the World Economy*, FONDAD, The Hague, December 2005.
- “The Hopeless Continent”, *The Economist*, 13 May 2000, <http://www.economist.com/printedition/2000-05-13>, Erişim: 05.10.2010
- “US-Sub-Saharan Africa Trade Profile 2010”, US International Trade Administration, http://www.agoa.gov/build/groups/public/@agoa_main/documents/webcontent/agoa_main_003357.pdf, Erişim: 10.10.2011
- UNCTAD (2011), *Economic Development in Africa*, Report 2011, United Nations, New York and Geneva.
- UNCTAD (2011), *World Investment Report*, Report 2011, United Nations, New York and Geneva.
- UNCTAD(2010), *World Investment Report*, Report 2010, United Nations, New York and Geneva.
- Xenellis, Georgios. “Africa-EU: Economic Indicators, Trade and Investment”, EROSTAT, 98/2009, http://www.eds-destatis.de/de/downloads/sif/sf_09_098.pdf, Erişim: 15.10.2011